

نامه دانشکده پزشکی

تهران
تحت نظر هیئت تحریریه

دکتر کمال الدین یارین ، دکتر حسین رضائی ، دکتر محمد علی گل
دکتر محمد حسین اریب ، دکتر جهان‌شاه صالح ، دکتر حسن میرزا
دکتر مصطفی پریزاد ، دکتر حسن مظفر ، دکتر محمد علی شردی
دکتر محمد یوسف ، دکتر شمس الدین یوسفی ، دکتر جهانگیر افق

رئیس هیئت تحریریه : دکتر جهان‌شاه صالح

موسس : دکتر نصره الله کاسمی ، صاحب‌ایجاز : دکتر محمد شمس
میرزاوند : دکتر حسن مظفر ، امور اداری : حضرت الله باجک

شماره سوم

آذر ماه ۱۳۳۸

سال هفدهم

از کارهای انستیتو پارازیتولوژی و مالاریولوژی

قسمت هلمنتولوژی

انتشار جغرافیائی فاسیولاهپاتیکا یا کرم کبد گوسفند

در ایران و ارتباط آن با دیستوماتوز انسان (۱)

توسط

دکتر کنالدین سبکبار (۲)

۱- «فصلنامه»

فاسیولاهپاتیکا یکی از ترماتودهای دی ژنثامی باشد که بصورت بالغ و بطور

۱- Fasciola hepatica به فرانسه و Grande Douve و با انگلیسی Liver Fluke عامل

Distomatose کبیدی در انسان.

۲- دانشیار دانشکده دامپزشکی - معاون قسمت هلمنتولوژی انستیتو پارازیتولوژی

و مالاریولوژی دانشکده پزشکی تهران

طبیعی در مجاری صفراوی کبد گوسفند و گاو زندگی کرده و اشکال لاروی آن در اندامهای درونی نرم تنان گاستروپد آبزی دیده میشود و در ایران بنام کپک شناخته شده و در اکثر نقاط کشور حتی روستائیان آنرا باین نام میشناسند و گاهی بیماری ناشی از آن نیز نام کپک اطلاق میکنند.

۴- دیستوماتوز نزد دامها

وضع جغرافیائی و شرایط جوی نقاط مختلف کشور و بخصوص روش دامپروری در ایران طوریکه میتوان ادعا نمود که در اکثر بلکه در تمامی نقاط مملکت بیماری دیستوماتوز کبیدی گوسفندان و گاوها وجود دارد نهایت اینکه در بعضی از مناطق بعثت نامساعد بودن نسبی شرایط جوی بخصوص در قسمت اعظم از سال و کمبود آب که نقش مؤثری را در طی سیر تکاملی این کرم بازی میکند شدت بیماری کمتر میباشد و در بعضی مناطق بعثت وجود شرایط جغرافیائی لازم و کافی حداکثر آلودگی مشاهده میشود.

یکی از عواملی که در انتشار این کرم و بیماری ناشی از آن نقش مؤثری بازی میکند روش دامداری و حرکت دسته جمعی دامها از یک نقطه بنقطه دیگر کشور میباشد. بطوری که همه میدانند در اکثر مناطق دامپروری ایران دامداران در فصول گرم و سرد و برای بدست آوردن علوفه لازم و ارزان و تهیه محل مناسب از نظر درجه حرارت برای دامهای خود باصطلاح بیلاق و قشلاق مینمایند و فرسنگها از یک نقطه به نقطه دیگر کوچ میکنند. در خلال این جابجا شدن و تغییر محل است که بیماری دیستوماتوز بسهولت از یک منطقه آلوده بیک نقطه سالم انتقال پیدا کرده و راه انتشار کرم کبد هموار میگردد.

برای اینکه بتوان بطور دقیق نسبت آلودگی دیستوماتوز کبیدی را در پیش گوسفندان و گاوهای ایران مشخص نمود لازم است آمار صحیحی از تعداد کلی این نوع دامها در اختیار داشت و متأسفانه تهیه چنین آماری از کلیه مناطق کشور امکان عملی نداشته و ندارد. چه در اکثر نقاط از یک طرف بعثت نبودن وسائل ارتباطی تهیه

آمار دامها ممکن نمیشود و از طرف دیگر بسبب پائین بودن سطح فرهنگ عمومی و ترسی که دامداران از پرداخت مالیات سرانهدامی دارند از بیان حقیقت و ذکر واقعی تعداد دام خود استنکاف مینمایند و حتی در خیلی از این نقاط بر این عقیده اند که شمارش دامها باعث از بین رفتن آنها میشود و این اشکال بزرگی است که در راه تعیین نسبت آلودگی و انتشار واقعی کرم کبد در ایران خود نمائی میکند. معینا نگارنده با مراجعه بمقامات صلاحیتدار وزارت کشاورزی که عهده دار مبارزه با بیماریهای دامی کشور میباشد همچنین با مراجعه بمدار کی که تا حدود نزدیک به یقین مورد قبول واقع شده است تعداد گوسفند - بز - گاو - گوساله و گاو میش نقاط مختلف کشور را بر حسب هر استان تهیه نموده و با استفاده از این ارقام توانسته است تا حدود امکان نسبت آلودگی و انتشار جغرافیائی کرم مورد بحث را مشخص نماید.

از آمار کشته گاههای مختلف کشور میتوان آلودگی حیوانات کشته شده

را نسبت بکبدهای ضبط شده و بر حسب تعداد کلی کشتار بشرح زیر خلاصه نمود:

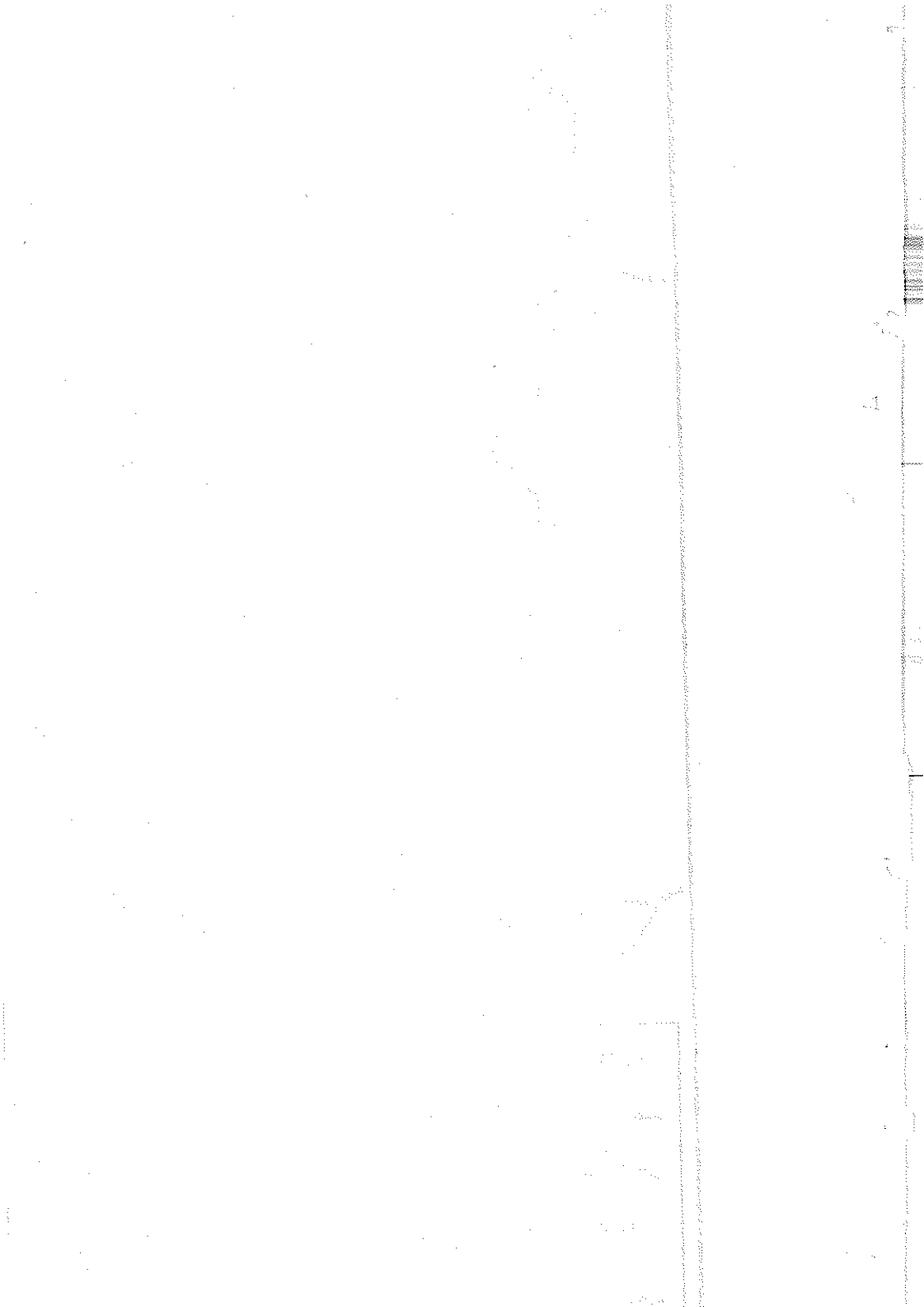
کشتار گاههای استان تهران : ۱۲-۱۵٪ نسبت به تعداد کلی کشتار

«	«	آذربایجان : ۶-۸٪	«	«
«	«	اصفهان : ۹-۱۰٪	«	«
«	«	سیستان : ۲۵-۲۷٪	«	«
«	«	گیلان : ۲۱-۲۲٪	«	«
«	«	مازندران : ۱۰-۱۲٪	«	«
«	«	کرمان : ۵-۷٪	«	«
«	«	خراسان : ۴-۵٪	«	«
«	«	کرمانشاهان : ۳-۴٪	«	«
«	«	خوزستان : ۲-۳٪	«	«
«	«	فارس : ۱۲-۲۰٪	«	«

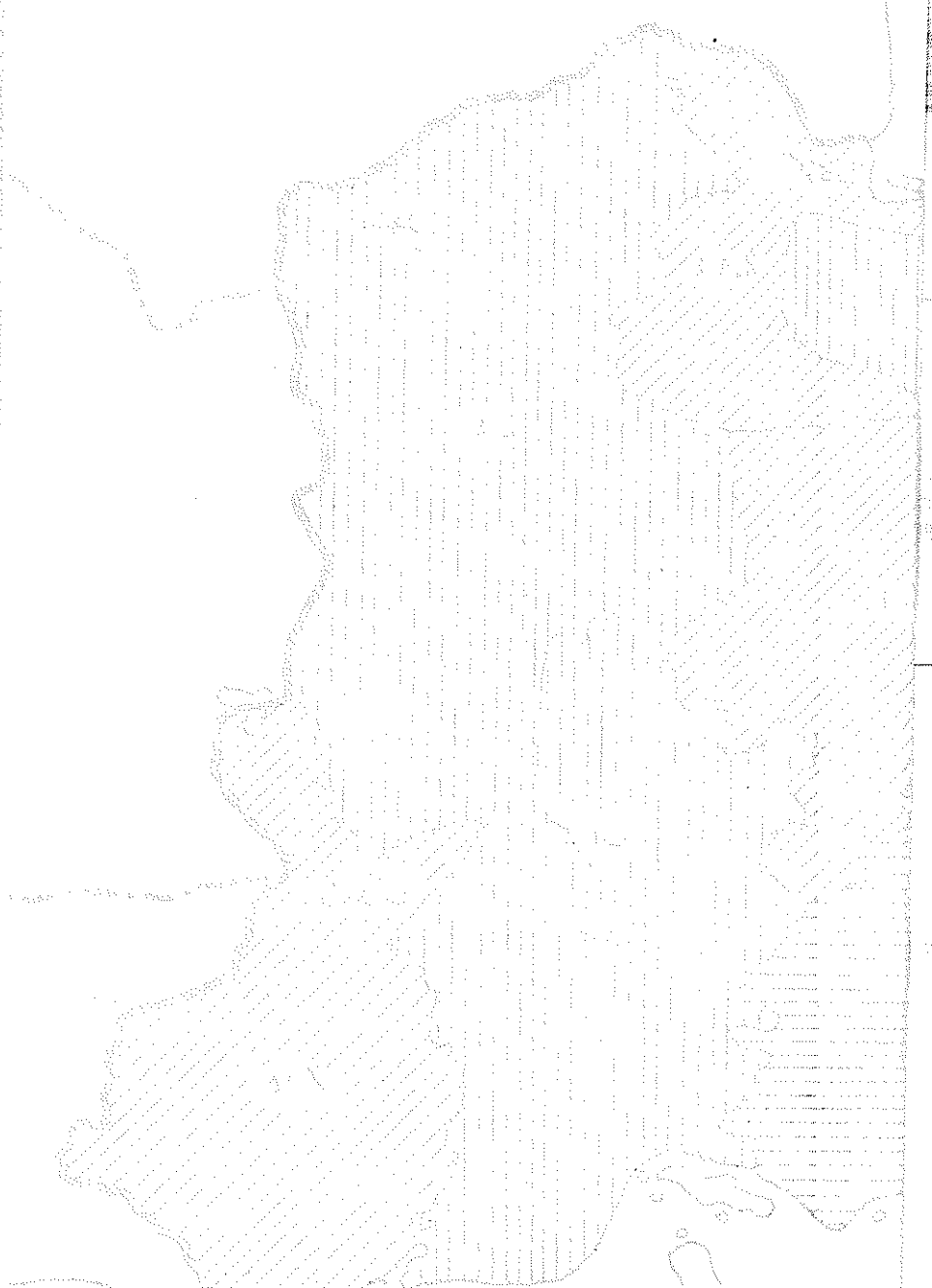
نام استان	سال ۱۳۳۵			سال ۱۳۳۶			سال ۱۳۳۷			معدل ۳ ساله
	دامهای مداوا شده	تلفات	جمع کل	دامهای مداوا شده	تلفات	جمع کل	دامهای مداوا شده	تلفات	جمع کل	
تهران	۳۴۳۲۸	۱۴۸	۳۴۴۷۶	۱۰۳۹۷	۵۲	۱۰۴۴۹	۱۱۲۵۶	۳۲	۱۱۲۸۸	۱۸۷۳۸
مناطق مرکزی	۴۴۴۲۷	۳	۴۴۴۳۰	۳۶۹۶۶	۲۳	۳۶۹۸۹	۴۸۸۵۹	۷۸	۴۸۹۳۷	۴۶۷۸۵
گیلان	۱۰۳۶۱	۳	۱۰۳۶۴	۱۶۰۸۹	۵۳	۱۶۱۴۲	۲۶۲۸۱	۲۰	۲۶۳۰۱	۷۵۶۹
مازندان و گرگان	۱۰۷۳۸	۱۱۵	۱۰۸۵۳	۵۳۲۶	۸۰	۵۴۰۶	۲۹۷۷۲	۹۲۰	۳۰۶۹۲	۱۵۶۵۰
آذربایجان	۳۶۵۶	۳۴	۳۶۹۰	۱۴۴۹۱	۱۰۴	۱۴۵۰۵	۱۳۳۰۸	۶۸	۱۳۳۷۶	۱۰۵۵۴
کرمانشاه و کردستان	۲۲۸۴۹	۴۲	۲۲۸۹۱	۹۸۴۴	۱۴۰	۹۹۸۴	۱۳۸۰۵	۵۲	۱۳۸۵۷	۱۵۵۷۷
خوزستان	۱۱۵۵۴	۵	۱۱۵۵۹	۱۴۰۶۷	۴۷	۱۴۰۹۴	۱۷۵۵۸	۳۲	۱۷۵۹۰	۱۴۴۴۱
فارس	۸۸۲۹	۲۱۳	۹۰۴۲	۸۸۱۱	۴	۸۸۱۵	۱۷۶۹	۱۴	۱۹۷۸۳	۱۳۵۴۷
کرمان	۴۴۳۶۸	۷۴	۴۴۴۴۲	۱۸۱۵۹	۵۱	۱۸۲۱۰	۱۷۱۶۱	۱۲۷	۱۷۷۶۸	۲۶۶۴۰
خراسان	۲۱۴۱۷	۴۴	۲۱۴۶۱	۲۳۸۰۱	۶۴	۲۳۸۶۵	۴۸۷۱۴	۲۹	۴۸۷۴۳	۳۱۳۵۶
اصفهان	۴۱۰۳۹	۲۲۴	۴۱۲۶۳	۲۱۱۸۹	۱۱۵	۲۱۲۹۴	۴۶۸۶۰	۱۸۷	۴۷۰۴۷	۳۶۵۳۵
بلوچستان	۴۸۲۱	۲۴	۴۸۴۵	۳۸۶۲	-	۳۸۶۲	۳۹۵۵۱	۱۰۲۹	۴۰۵۸۰	۱۶۴۲۹

اکنون با توجه بآمار بالا و تعداد کلی دامهای هر استان که در معرض آلودگی هستند میتوان نسبت آلودگی و انتشار آن را بر حسب نقاط مختلف کشور مشخص نمود. آنچه که در مورد آمار ذکر شده باید در نظر گرفت این است که ارقام مربوط به تلفات دامها بعلمت بیماری دیستوماتوز کبیدی ارقامی صدر صد قطعی و صحیح نمیباشند چه اغلب این اعداد بر حسب گزارش دامداران و یا مقدر فروش کپسول ضد بیماری تهیه گردیده و چه بسا دامداری تلفات دامهای خود را در اثر این بیماری بعلم مختلف گزارش نکرده و یا اصولا با اطلاع مراجع مربوطه نرسانده است.

تابلوی زیر نقشه پیوست بر حسب تقسیم بندی منطقه ای اداره کل دامپزشکی

1000
1000
1000

و آلودگی نسبت به هر هزار رأس دام تهیه شده است.

نام استان	تعداد کلی گوسفند بز، گاو و گوساله سه و بیش	معدل تعداد دامهای درمان و تلف شده در سالهای ۳۵-۳۶-۳۷	آلودگی نسبت به هزار رأس دام بر حسب تعداد کلی دام
آذربایجان	۵۹۴۸۰۰۰	۱۰۵۵۴	۱/۷ در هزار
فارس	۵۳۶۰۰۰۰	۱۲۵۴۷	« ۱/۳
کرمانشاه	۵۳۵۵۴۰۰	۱۵۵۷۷	« ۲/۹
تهران	۴۴۰۰۹۰۰	۱۸۷۳۸	« ۴/۲
خراسان	۶۶۳۰۰۰۰	۳۱۳۵۶	« ۴/۷
خوزستان	۲۷۱۰۰۰۰	۱۴۴۴۱	« ۵/۳
کرمان	۳۶۲۰۰۰۰	۲۶۶۴۰	« ۷/۳
مازندران و گرگان	۱۶۸۹۰۰۰	۱۵۶۵۰	« ۹/۴
اصفهان	۳۲۵۰۹۰۰	۳۶۵۳۵	« ۱۱
مناطق مرکزی	۳۸۰۰۱۰۰	۴۶۷۸۹	« ۱۲
گیلان	۱۲۱۶۰۰۰	۱۷۵۶۹	« ۱۴
بلوچستان	۱۵۰۱۷۰۰	۱۶۴۲۹	« ۱۵

از نقطه نظر وجود میزبان واسط که نقش اساسی رادر انتشار بیماری بازی میکند طبق مطالعاتی که تا بحال توسط انستیتو پارازیتولوژی نسبت بجمع آوری و تعیین انواع حلزونهای نقاط مختلف کشور بعمل آمده است از استانهای اول-دوم-پنجم- ششم- هفتم و دهم لیمنه جمع آوری و بقسمت مالا کولوژی این انستیتو فرستاده شده است بدیهی است مطالعات بعدی نسبت بسایر استانها و نقش انواع لیمنه جمع آوری شده در انتشار این بیماری وضع دیستوماتوز را روشن تر و ارتباط آنرا با مواردی که امکان وجود بیماری را در انسان بنظر میرساند محرز تر خواهد ساخت.

۲- دیستوماتوز نزد انسان

با وجودی که کرم فاسیولاهپاتیکا یکی از انگل‌های مخصوص علف‌خواران اهلی و وحشی است معیناً بواسطه انتشار فراوانی که این کرم در دنیا دارد و تماس نزدیکی که انسان بخصوص دامداران و اهالی دهات بادام‌های خود یعنی میزبانان نهائی دارند امکان آلودگی در انسان وجود دارد و میتوان انسان را نیز یکی از میزبانان نهائی ولی اتفاقی این کرم در نظر گرفت.

از مدت‌ها پیش دیستوماتوز دهان و حلق (۱) انسان را که در لبنان و سوریه و بین اهالی بومی دیده میشود می‌شناسند. این بیماری در اثر جگر آلوده گوسفند - گاو و آهو که حاوی انگل‌های جوان یا دووهای کوچک است بانسان انتقال پیدا میکند و کرم قبل از اینکه بعد بلوغ برسد و اندازه طبیعی خود را بدست آورد با کبد آلوده وارد دهان انسان شده و بدون اینکه تحت تأثیر عمل جویدن قرار گیرد مانند زالو بمخاط ناحیه حلق چسبیده و ضایعات موضعی بوجود می‌آورد. این بیماری مناطق فوق بنام محلی حلزون می‌شناسند.

غیر از موارد ذکر شده گزارش‌هایی که از بعضی کشورها در دست است نشان میدهد که بیماری دیستوماتوز انسان در اثر وجود فاسیولاهپاتیکا بصور مختلف و تحت ضایعات عوارض گوناگونی دیده شده است و در اغلب موارد نیز تشخیص بیماری منحصرأ بعد از عمل جراحی بعلل مختلف و یا در خلال درمان بیماری دیگری صورت گرفته است.

در یکی از این گزارش‌ها که از جزایر هاوایی در دست است به ۱۹ مورد ابتلاء فاسیولاهپاتیکا اشاره شده و نقاطی از بدن را که در آنها کرم فاسیولاهپاتیکا پیدا شده ذکر نموده‌اند که میتوان بطور خلاصه فقط در زیر تعداد مواردی را که کرم در اندام‌های مختلف دیده شده است بیان کرد.

۴ مورد در کبد که یک مورد آن در مجرای صفراوی بوده و در حقیقت شکل

و آلودگی نسبت به هر هزار رأس دام تهیه شده است.

نام استان	تعداد کلی گوسفند بز ۳ و ۴ و ۵ ساله ۳ و ۴ و ۵ ساله	معدل تعداد دامهای درمان و تلف شده در سالهای ۳۵-۳۶-۳۷	آلودگی نسبت به هزار رأس دام بر حسب تعداد کلی دام
آذربایجان	۵۹۴۸۰۰۰	۱۰۵۵۴	۱/۷ در هزار
فارس	۵۳۶۰۰۰۰	۱۲۵۴۷	« ۱/۳
کرمانشاه	۵۳۵۵۴۰۰	۱۵۵۷۷	« ۲/۹
تهران	۴۴۰۰۹۰۰	۱۸۷۳۸	« ۴/۲
خراسان	۶۶۳۰۰۰۰	۳۱۳۵۶	« ۴/۷
خوزستان	۲۷۱۰۰۰۰	۱۴۴۴۱	« ۵/۳
کرمان	۳۶۲۰۰۰۰	۲۶۶۴۰	« ۷/۳
مازندران و گرگان	۱۶۸۹۰۰۰	۱۵۶۵۰	« ۹/۴
اصفهان	۳۲۵۰۹۰۰	۳۶۵۳۵	« ۱۱
مناطق مرکزی	۳۸۰۰۱۰۰	۴۶۷۸۹	« ۱۲
گیلان	۱۲۱۶۰۰۰	۱۷۵۶۹	« ۱۴
بلوچستان	۱۵۰۱۷۰۰	۱۶۴۲۹	« ۱۵

از نقطه نظر وجود میزبان واسط که نقش اساسی را در انتشار بیماری بازی میکند طبق مطالعاتی که تا بحال توسط انستیتو پارازیتولوژی نسبت به جمع آوری و تعیین انواع حلزونهای نقاط مختلف کشور بعمل آمده است از استانهای اول-دوم-پنجم - ششم - هفتم و دهم لیمنه جمع آوری و بقسمت مالا کولوژی این انستیتو فرستاده شده است بدیسی است مطالعات بعدی نسبت بسایر استانها و نقش انواع لیمنه جمع آوری شده در انتشار این بیماری وضع دیستوماتوز را روشن تر و ارتباط آنرا با مواردی که امکان وجود بیماری را در انسان بنظر میرساند محرز تر خواهد ساخت.

۳. دیستوماتوز نزد انسان

با وجودی که کرم فاسیولاهپاتیکا یکی از انگلهای مخصوص علف خواران اهلی و وحشی است معیناً بواسطه انتشار فراوانی که این کرم در دنیا دارد و تماس نزدیکی که انسان بخصوص دامداران و اهالی دهات بادمهای خود یعنی میزبانان نهائی دارند امکان آلودگی در انسان وجود دارد و میتوان انسان را نیز یکی از میزبانان نهائی ولی اتفاقی این کرم در نظر گرفت .

از مدتها پیش دیستوماتوز دهان و حلق (۱) انسان را که در لبنان و سوریه و بین اهالی بومی دیده میشود می شناسند . این بیماری در اثر جگر آلوده گوسفند - گاو و آهو که حاوی انگلهای جوان یا دووهای کوچک است بانسان انتقال پیدا میکند و کرم قبل از اینکه بحد بلوغ برسد و اندازه طبیعی خود را بدست آورد با کبد آلوده وارد دهان انسان شده و بدون اینکه تحت تأثیر عمل جویدن قرار گیرند زانو بمخاط ناحیه حلق چسبیده و ضایعات موضعی بوجود میآورد . این بیماری مناطق فوق بنام محلی حلزون می شناسند .

غیر از موارد ذکر شده گزارشهایی که از بعضی کشورها در دست است نشان میدهد که بیماری دیستوماتوز انسان در اثر وجود فاسیولاهپاتیکا بصور مختلف و تحت ضایعات عوارض گوناگونی دیده شده است و در اغلب موارد نیز تشخیص بیماری منحصرأ بعد از عمل جراحی بععلل مختلف و یا در خلال درمان بیماری دیگری صورت گرفته است .

در یکی از این گزارشها که از جزایر هاوایی در دست است به ۱۹ مورد ابتلاء فاسیولاهپاتیکا اشاره شده و نقاطی از بدن را که در آنها کرم فاسیولاهپاتیکا پیدا شده ذکر نموده اند که میتوان بطور خلاصه فقط در زیر تعداد مواردی را که کرم در اندامهای مختلف دیده شده است بیان کرد .

۴ مورد در کبد که يك مورد آن در مجرای صفراوی بوده و در حقیقت شکل

طبیعی و اصلی محل زندگی خود را حفظ کرده است .

۵ مورد در حفره شکم .

۴ مورد در مجاری تنفس .

۱ مورد در گوش میانی .

۲ مورد در ضایعات و آبسه های پوستی .

۳ مورد در محل های دیگری که بطور مشخص معلوم نبوده است . نکته قابل توجه

در این گزارش اینست که در کلیه مبتلایان ناراحتی و عوارض گوناگونی وجود داشته و مراجعه آنها بیزشک بعلل بیماریهایی دیگر بوده و با تشخیص های غیرمربوط بدیستوماتوز تحت اعمال جراحی و یا درمان پزشکی قرار گرفته اند و بعداً در خلال این اعمال وجود کرم بطور تصادفی محرز شده و با خروج آن از محل ضایعه کلیه ناراحتی ها و عوارض ناشی از وجود آن برطرف شده است .

گزارشهای دیگری موجود است که وجود دیستوماتوز کبیدی انسان زادر اثر فاسیولاهپاتیکا تأیید کرده و انسداد مجاری صفراوی و سنگ کیسه صفرا را در اثر پیدایش این کرم ذکر نموده است .

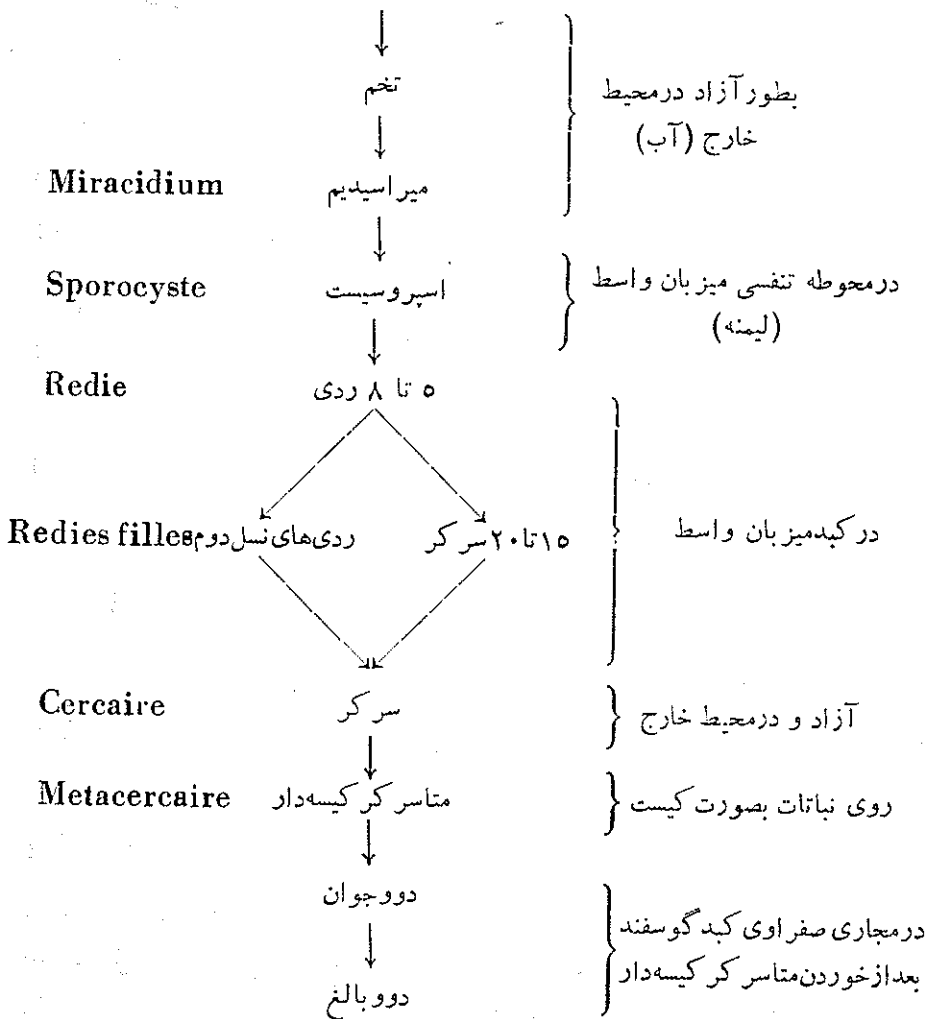
۴- دیستوماتوز انسانی در ایران

در ایران بعلت فراوانی انتشار این کرم و وضع زندگی مردم دهات و دامداران امکان و احتمال وجود بیماری بنظر میرسد . از تعداد تقریباً ۷۰۰ آزمایش مدفوع که در ده سال اخیر در قسمت هلمنتولوژی انستیتو پارازیتولوژی دانشکده پزشکی بعمل آمده پنج مورد به تخم فاسیولاهپاتیکا برخورد شده است که چون امکان وجود یک دیستوماتوز کبیدی میرفته با مراجعه بحاملین تخم مشخص شده است که ۲۴ یا ۴۸ ساعت قبل از آزمایش مدفوع از جگر گوسفند یا گاو تغذیه کرده اند و بدین ترتیب علت و سبب وجود تخم فاسیولاهپاتیکا در مدفوع آنان چیزی جز استفاده کبید آلوده نبوده است .

طبق اطلاعات موجود تا کنون سه بار دیستوماتوز انسانی در ایران بطور مسلم

نمودار سیر تکاملی فاسیولا هپاتیکا

گرم بالغ در مجاری صفراوی گوسفند (میزبان نهائی)

نشان داده شده دو مورد انسداد کیسه صفراست که پس از عمل جراحی تشخیص داده شده و دیگری بیمار زن ۳۵ ساله ایست که برای انسداد مری بعلت تومور تیروئید توسط آقای پروفیسور عدل تحت عمل جراحی قرار گرفته است. و از وسط تومور یک کرم با اندازه ۵ سانتی متر خارج گردید که زنده بوده و پس از خروج از محل ضایعه ۲ دقیقه بزنگی و حرکت خود ادامه داده است کرم نامبرده در قسمت هلمنتولوژی کرسی انگل شناسی پس از موتاژ مورد تشخیص قرار گرفت و فاسیولاهیاتیکا بودن آن محرز گردید.

از آنچه بیان شد میتوان نتیجه گرفت که با آلودگی شدیدی که بین حیوانات علفخوار ایران وجود دارد امکان وجود بیماری نزد انسان در ایران بسیار زیاد و بر پزشکان محترم است که بخصوص در نقاط آلوده با توجه بشرایط زندگی افراد و بیماران نسبت بامکان وجود این بیماری دقت بیشتری مبدول دارند.

بدیهی است در صورتیکه وجود انواع و اقسام و وفور ضایعات ناشی از دیستوماتوز انسانی در ایران ثابت گردد مسئله انگل شناسی مهمی را نسبت بسیر تکاملی آن در بدن انسان و راه قطعی ورود کرم بدن طرح مینماید که میتوان بعداً با استفاده از وضع زندگی و شرایط محلی که بیمار آلوده در آن بوده است برای آن جواب مثبت و صریحی تهیه نمود. نمودار پیوست سیر تکاملی فاسیولاهیاتیکارا در وضع کنونی اطلاعات مانشان میدهد.

در خاتمه نگارنده بر خود واجب میدانند که از کمک و راهنمایی های زقیمت مقامات محترم وزارت کشاورزی مخصوصاً رؤسا و کارمندان ادارات دامپزشکی کل و بویژه شخص آقای دکتر صفربور که مدارک و اطلاعات زقیمتی مورد استفاده در این نوشته را در اختیار اینجانب گذاشته اند صمیمانه تشکر نماید.

مدارك و ماخذ

- 1- Adle, Y. Un cas de douve de la Thyroide. Semaine des Hopitaux de Paris Vol. 31, 197 - 1955 .
- 2- Alicata J - E . Human Fascioliasis in the Hawaiian Islands ' Hawaii Medical Journal , Vol . 12 - 196 - 201-1953 .

- 3 - Brumpt . E. *Precis de Parasitologie . Vol . 2 - 601 - Paris 1949 .*
- 4- Faiguenbaum, J . *Distomatosis hepatica humana con especial referencia a complicaciones quirurgicas , Boltein Chileno de Parasitologia vol . - 13 No -2-1958 .*
- 5 - Neveu-Lemaire , M . *Traité d'Helminthologie medicale et veterinaire Vol 1-139 , 145 Paris 1936 .*
- ۶- گزارش ادارات دامپزشکی استانها و شهرستانهای ایران سالهای ۳۵-۳۶-۳۷
- ۷- گزارش کشتار گاههای ایران سالهای ۳۳-۳۴-۳۵-۳۶
- ۸- دکتر سجادی پور دامپروزی در کرمان - رساله دامپزشکی سال ۱۳۲۸

